

Володимир Скляр

Українці в етнічному складі міського населення: за матеріалами переписів 1989 та 2001 рр.

Автор статті висвітлює результати власних досліджень, присвячених аналізу етнічного складу міського населення в східних, західних, південних та центральних областях України за результатами переписів 1989 і 2001 рр.

The author highlights the results of own researches, examines the ethnic composition of urban populations in the eastern, western, southern and central regions of Ukraine after the censuses in 1989 and 2001.

Етнічні процеси в сучасній Україні, попри загальні тенденції, відрізняються за поселенською мережею. Свої особливості має етнічний склад міського населення, насамперед, це стосується рівня частки українців, який залишається дещо нижчим, ніж серед сільського населення. Етнічні процеси в урбаністичному середовищі сучасної України відображено в науковому доробку етнологів, демографів, соціологів, мовознавців, географів та політологів: В. Борисенко, М. Дністрянського, В. Євтуха, Ф. Заставного, В. Зінича, В. Капелюшного, В. Котигоренка, В. Крисаченка, Л. Масенко, О. Майбороди, В. Наулка, Ю. Огульчанського, А. Погрібного, В. Романцова, Т. Рудницької, О. Ткаченка [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 15; 16; 17; 18; 19]. Однак, лише в монографії М. Дністрянського [2], на основі аналізу перепису населення 2001 р., безпосередньо досліджувався етнічний склад населення окремих міст.

Результати переписів населення є найбільш повними і достовірними статистичними матеріалами для дослідження етнічних процесів. Аналіз статистичних матеріалів переписів населення 1989 та 2001 рр. [12; 13; 14] дає можливість визначити основні тенденції в змінах етнічної структури населення та встановити територіальні особливості етнічних процесів в Україні наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. На основі аналізу статистичних даних переписів підготовлено таблиці. Дослідження урбаністичного середовища проводилося як за окремими регіонами та областями, так і за окремими містами обласного підпорядкування.

Внаслідок зростання чисельності українців у містах України протягом 1989–2001 рр. на тлі скорочення числа етнічних меншинних груп, насамперед росіян, змінювався також і етнічний склад міського населення. Так, якщо в 1989 р. частка українців у загальній чисельності міського населення становила 65,82 %, то в 2001 р. вона збільши-

лася до 73,27 %, тобто на 7,45 %. Серед загальної чисельності населення України зростання частки українців за 1989–2001 рр. було дещо меншим – 5,09 %. Незважаючи на більш значне зростання, частка українців серед міського населення залишалася помітно нижчою, ніж серед усього населення України, у 2001 р., відповідно, 73,27 % та 77,82 % (табл. 1, 2). Етнічна структура міського населення досить істотно відрізнялася за регіонами та областями.

Захід України. Серед чотирьох регіонів найвищою за рівнем є частка українців серед міського населення на Заході України. Її рівень становив у 1989 р. 84,74 %, а в 2001 р. збільшився до 90,85 %, тобто на 6,11 %. У загальній чисельності населення регіону частка українців збільшилася лише на 2,96 % і складала в 2001 р. 92,15 %, тобто була вищою за рахунок сільських українців (табл. 1, 2).

Масштаб змін рівня частки українців серед міського населення за 1989–2001 рр. мав істотні відмінності в окремих західних областях. Найбільше його зростання спостерігалось в Чернівецькій області – на 10,14 % (другий показник за рівнем збільшення серед усіх областей України після Одеської області). Істотно збільшилася частка українців в чотирьох областях: у Львівській – на 7,20 %, Івано-Франківській – на 5,79 %, Рівненській – на 5,51 %, Волинській – на 4,75 %, дещо менше в Закарпатській – на 3,48 % та Тернопільській – на 2,46 %. У західних областях рівень частки українців серед усього населення за 1989–2001 рр. зростав повільніше, ніж серед міського. Частка українців серед міського населення відрізнялася за областями. У п'яти областях її рівень у 2001 р. перевищував 90 %: у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській. Нижчим він виявився лише в Чернівецькій – 80,48 % та Закарпатській – 77,47 % (табл. 1, 2).

Таблиця 1. Зміни частки українців серед усього населення за 1989–2001 рр. (у %)

Регіони і області	1989	2001	1989–2001	Регіони і області	1989	2001	1989–2001
УКРАЇНА	65,82	73,27	7,45	Сумська	82,40	87,41	5,01
Захід і Центр	81,60	88,44	6,84	Хмельницька	83,64	90,73	7,09
<i>Захід</i>	84,74	90,85	6,11	Черкаська	84,56	89,46	4,90
Волинська	90,01	94,76	4,75	Чернігівська	86,08	90,46	4,38
Закарпатська	73,99	77,47	3,48	Південь і Схід	53,94	61,15	7,21
Івано-Франківська	88,89	94,68	5,79	<i>Південь</i>	56,44	63,74	7,30
Львівська	84,75	91,95	7,20	Дніпропетровська	68,29	77,06	8,77
Рівненська	88,18	93,69	5,51	Запорізька	60,13	68,79	8,66
Тернопільська	93,50	95,96	2,46	Миколаївська	70,36	78,20	7,84
Чернівецька	70,34	80,48	10,14	Одеська	51,24	62,32	11,08
<i>Центр</i>	80,16	87,33	7,17	Херсонська	70,59	78,49	7,90
Вінницька	83,88	91,27	7,39	Крим (АРК і Севастополь):	22,17	22,39	0,22
Житомирська	77,45	86,81	9,36	<i>Схід</i>	51,41	58,45	7,04
Київ	72,45	82,23	9,78	Донецька	48,62	55,04	6,42
Київська	83,76	89,59	5,83	Луганська	49,27	55,56	6,29
Кіровоградська	81,40	88,42	7,02	Харківська	58,88	67,80	8,92
Полтавська	82,10	88,28	6,18				

Таблиця 2. Частка українців в етнічному складі населення міст обласного підпорядкування в 2001 році (в %)

УКРАЇНА:	77,82	ЦЕНТР:	90,55	Хмельницька:	93,88
міське	73,27	міське	87,33	міське	90,73
сільське	87,04	сільське	96,01	сільське	97,12
ЗАХІД І ЦЕНТР:	91,16	Вінницька:	94,91	1 Хмельницький	88,35
міське	88,44	міське	91,27	2 Кам'янець-Подільський	91,21
сільське	94,75	сільське	97,99	3 Старокопачинський	91,14
ЗАХІД:	92,15	1 Вінниця	87,22	4 Шепетівка	90,68
міське	90,85	2 Хмільник	95,31	5 Славути	90,00
сільське	93,31	3 Козятин	93,39	6 Нетішин	87,48
Волинська:	96,95	4 Могилів-Подільський	92,27	Черкаська:	93,05
міське	94,76	5 Жмеринка	91,17	міське	89,46
сільське	99,12	6 Ладижин	89,49	сільське	97,17
1 Луцьк	92,52	Житомирська:	90,32	1 Черкаси	83,30
2 Ковель	95,42	міське	86,81	2 Умань	92,69
3 Володимир-Волинський	93,89	сільське	94,73	3 Ватутіне	91,63
4 Нововолинськ	93,75	1 Житомир	82,92	4 Золотоноша	91,53
Закарпатська:	80,51	2 Малин	93,23	5 Сміла	89,54
міське	77,47	3 Коростень	88,96	6 Канів	89,14
сільське	82,27	4 Новоград-Волинський	85,29	Чернігівська:	93,47
1 Ужгород	77,83	5 Бердичів	84,83	міське	90,46
2 Хуст	88,34	Київ	82,23	сільське	97,62
3 Мукачеве	77,13	Київська:	92,52	1 Чернігів	86,27
4 Чоп	48,08	міське	89,59	2 Прилуки	92,26
5 Берегове	38,87	сільське	96,43	3 Ніжин	90,23
Івано-Франківська:	97,52	1 Переяслав-Хмельницький	94,95	ПІВДЕНЬ І СХІД:	63,23
міське	94,68	2 Ржищів	94,29	міське	61,15
сільське	99,55	3 Березань	93,15	сільське	70,57
1 Івано-Франківськ	92,25	4 Фастів	90,73	ПІВДЕНЬ:	64,98
2 Яремча	98,53	5 Бориспіль	89,14	міське	63,74
3 Болехів	97,31	6 Васильків	88,61	сільське	68,11
4 Калуш	94,66	7 Ірпінь	87,72	Дніпропетровська:	79,35
5 Коломия	91,86	8 Біла Церква	87,43	міське	77,06
Львівська:	94,82	9 Бровари	87,35	сільське	90,43
міське	91,95	10 Славутич	63,26	1 Дніпропетровськ	72,32
сільське	98,93	Кіровоградська:	90,13	2 Вільногірськ	85,82
1 Львів	88,12	міське	88,42	3 Синельникове	84,48
2 Новий Розділ	96,74	сільське	92,70	4 Новомосковськ	84,45
3 Борислав	95,97	1 Кіровоград	85,84	5 Дніпродзержинськ	81,87
4 Моршин	94,58	2 Олександрія	87,26	6 Жовті Води	79,98
5 Самбір	93,56	3 Знам'янка	84,50	7 Кривий Ріг	78,86
6 Трускавець	93,37	4 Світловодськ	83,53	8 Марганець	77,26
7 Дрогобич	93,08	Полтавська:	91,36	9 Орджонікідзе	74,83
8 Червоноград	92,29	міське	88,28	10 Павлоград	72,26
9 Стрий	92,18	сільське	95,66	11 Нікополь	71,27
Рівненська:	95,90	1 Полтава	87,73	12 Першотравневськ	60,34
міське	93,69	2 Лубни	90,78	13 Тернівка	43,48
сільське	97,82	3 Миргород	89,62	Запорізька:	70,80
1 Рівне	91,56	4 Кременчук	83,07	міське	68,79
2 Дубно	95,15	5 Комсомольськ	77,70	сільське	76,96
3 Острог	94,92	Сумська:	88,84	1 Запоріжжя	70,64
4 Кузнецовськ	90,86	міське	87,41	2 Токмак	81,41
Тернопільська:	97,80	сільське	91,44	3 Енергодар	57,14
міське	95,96	1 Суми	84,50	4 Бердянськ	56,97
сільське	99,15	2 Ромни	93,65	5 Мелітополь	55,15
1 Тернопіль	94,07	3 Лебедин	92,90	Миколаївська:	81,91
Чернівецька:	74,98	4 Глухів	90,76	міське	78,20
міське	80,48	5 Конотоп	89,72	сільське	89,14
сільське	71,30	6 Охтирка	87,91	1 Миколаїв	72,68
1 Чернівці	79,86	7 Шостка	86,74	2 Воскресенськ	87,05
2 Новодністровськ	87,13			3 Первомайськ	85,88
				4 Очаків	78,19
				5 Південноукраїнськ	73,86

Продовження таблиці 2

Одеська:	62,81	СХІД:	61,06	26 Жданівка	48,09
<i>міське</i>	62,32	<i>міське</i>	58,45	27 Макіївка	43,02
<i>сільське</i>	63,72	<i>сільське</i>	76,65	28 Єнакієве	40,75
1 Одеса	61,66	Донецька:	56,87	Луганська:	57,97
2 Котовськ	82,25	<i>міське</i>	55,04	<i>міське</i>	55,56
3 Теплодар	68,49	<i>сільське</i>	73,45	<i>сільське</i>	72,70
4 Іллічівськ	66,54	1 Донецьк	46,55	1 Луганськ	49,55
5 Південне	65,93	2 Красний Лиман	84,33	2 Лисичанськ	66,50
6 Білгород-Дністровський	62,88	3 Красноармійськ	75,92	3 Рубіжне	66,34
7 Ізмаїл	38,19	4 Добропілля	74,07	4 Сєвєродонецьк	61,90
Херсонська:	82,00	5 Слов'янськ	73,43	5 Ровеньки	61,03
<i>міське</i>	78,49	6 Ясинувата	68,88	6 Первомайськ	60,51
<i>сільське</i>	87,24	7 Краматорськ	68,28	7 Кіровськ	53,95
1 Херсон	75,70	8 Артемівськ	66,60	8 Брянка	52,72
2 Каховка	82,10	9 Докучаєвськ	66,31	9 Алчевськ	51,57
3 Нова Каховка	71,23	10 Селідове	64,74	10 Стаханов	45,07
АР Крим:	24,32	11 Димитров	64,16	11 Антрацит	44,93
<i>міське</i>	22,47	12 Авдіївка	63,47	12 Свердловськ	42,89
<i>сільське</i>	27,36	13 Вугледар	63,14	13 Красний Луч	40,83
1 Сімферополь	20,75	14 Дебальцеве	62,44	14 Краснодон	29,74
2 Красноперекопськ	40,87	15 Новгородівка	61,76	Харківська:	70,75
3 Армянськ	36,01	16 Дружківка	61,45	<i>міське</i>	67,80
4 Ялта	26,51	17 Константинівка	59,26	<i>сільське</i>	81,35
5 Джанкой	25,91	18 Шахтарськ	57,43	1 Харків	60,99
6 Алушта	24,89	19 Кіровське	54,22	2 Люботин	89,40
7 Саки	24,33	20 Дзержинськ	51,97	3 Ізюм	83,57
8 Євпаторія	22,05	21 Торез	50,51	5 Куп'янськ	82,45
9 Судак	19,41	22 Горлівка	50,25	4 Лозова	77,79
10 Феодосія	18,97	23 Харцизьк	49,65	6 Первомайський	56,21
11 Керч	15,36	24 Маріуполь	49,27	7 Чугуїв	54,63
Севастополь	22,38	25 Сніжне	48,78		

Серед міського населення шести західних областей, як і в цілому в Україні, частка українців була меншою, ніж у загальній чисельності населення. Лише в Чернівецькій області – єдиній в Україні, співвідношення цих часток було протилежним. Таке становище стало результатом того, що рівень урбанізації українців в області був вищим, ніж етнічних меншинних груп. Етнічні меншини області: румуни та молдовани зосереджувалися переважно в сільській місцевості.

Центр України. Вищою, ніж у цілому в Україні, але меншою, ніж на Заході, була частка українців серед міського населення в Центральному регіоні. До того ж, її рівень збільшився з 80,16 % у 1989 р. до 87,33 % у 2001 р., тобто на 7,17 %. Як і в цілому в Україні, рівень частки українців залишався дещо нижчим серед міського, ніж серед усього населення регіону – 90,55 % у 2001 р. (табл. 1, 2).

Збільшення частки українців серед міського населення протягом 1989–2001 рр. спостерігалось в усіх центральних областях. Найбільш істотне її зростання відбулося в Житомирській – на 9,36 %, Вінницькій – на 7,39 %, Хмельницькій – на 7,09 %, Кіровоградській – 7,02 %. В інших п'яти областях дещо менше: у Полтавській – на 6,18 %, Київській – на 5,83 %, Сумській – на 5,01 %, Черкаській – на 4,90 %, Чернігівській – на 4,38 %. У 1989 р. рівень українців серед міського населення перевищував 80 % у всіх областях, окрім Житомирської, де він був меншим – 77,45 %. У 2001 р. в трьох областях: Вінницькій, Черкаській та Чернігівській він перевищував 90 %, а в інших шести областях – 80 %. Хоча рівень частки

українців серед населення Києва й залишався нижчим, порівняно із сусідніми областями, але його зростання було найбільшим: з 72,45 % у 1989 р. до 82,23 % у 2001 р., тобто на 9,78 % (табл. 1, 2).

Частка українців серед міського населення *Західного* та *Центрального* регіонів зростає з 81,60 % у 1989 р. до 88,44 % у 2001 р., тобто на 6,84 %. Її рівень залишався помітно вищим, ніж у цілому в Україні – 73,27 % у 2001 р. (табл. 1, 2).

Південь України. Серед міського населення Південного регіону рівень частки українців був істотно меншим, ніж на Заході та в Центрі. У 1989 р. цей рівень становив лише 56,44 %, а в 2001 р. збільшився до 63,74 %, тобто на 7,30 %. Як і в цілому в Україні, серед населення Півдня рівень частки українців був значно вищим, ніж серед міського населення, і становив у 2001 р. – 64,98 %, хоча й зріс за 1989–2001 рр. менше, ніж серед міського населення, лише на 5,43 %. Досить значним було зростання за цей час рівня частки українців серед міського населення кожної з областей регіону, крім Криму, зокрема, в Одеській – на 11,08 % (найбільше серед усіх областей України), Дніпропетровській – на 8,77 %, у Запорізькій – на 8,66 %, Херсонській – на 7,90 %, Миколаївській – на 7,84 %, а також Севастополі – на 2,01 %. Лише серед міського населення АР Крим частка українців скоротилася на 0,30 % (табл. 1, 2).

На Півдні найвищим був рівень частки українців серед міського населення в трьох областях: Херсонській – 70,59 % у 1989 р. та 78,49 % у 2001 р., Миколаївській – 70,36 % та 78,20 %, Дніпропетровській – 68,29 % та

77,06 %. Дещо нижчим – у Запорізькій – 60,13 % та 68,79 %, Одеській – 51,24 % та 62,52 %. Українці залишилися в меншості серед міського населення лише в АР Крим (22,77 % та 22,47 %) і Севастополі (20,09 % та 22,10 %) (табл. 1, 2). Отже, рівень частки українців у загальній чисельності міського населення істотно відрізнявся за окремими областями Південного регіону, однак лише в Криму вони були в меншості серед мешканців міст.

Схід України. Серед усіх регіонів найнижчим залишався рівень частки українців серед міського населення Східного регіону. Зокрема, у 1989 р. він становив 51,41 %, а в 2001 р. збільшився до 58,45 %, тобто на 7,04 %. Як і в цілому в Україні, частка українців у загальній чисельності населення регіону, за рахунок сільських українців, дещо вища – 54,38 % у 1989 р. та 61,06 % у 2001 р. Відрізнявся також і рівень частки українців у загальній чисельності міського населення східних областей України. Так, у Донбасі в 1989 р. серед міського населення українці опинилися в меншості, зокрема, у Донецькій області їхня частка становила 48,62 %, а в Луганській – 49,27 %. Серед міського населення Луганщини у 1989 р. українці складали відносну більшість, бо за чисельністю переважали росіян. Унаслідок зміни етнічної самоідентифікації частини представників етнічних меншинних груп, насамперед росіян, у 2001 р. українці вже складали абсолютну більшість серед міського населення Донеччини – 55,04 % та Луганщини – 55,56 %. За 1989–2001 рр. рівень частки українців збільшився в Донецькій області на 6,42 %, а в Луганській – на 6,29 %. Помітно вищою залишалася частка українців серед міського населення Харківщини: 58,88 % у 1989 р. та 67,80 % у 2001 р., тобто зросла на 8,92 %. У східних областях рівень частки українців серед міського населення був меншим, ніж у загальній чисельності населення (табл. 1, 2).

Отже, незважаючи на істотне зростання за 1989–2001 рр., рівень частки українців серед міського населення Сходу України залишався найменшим, порівняно з трьома іншими регіонами. Частка українців серед міського населення *Південного* та *Східного* регіонів виявилася значно нижчою, ніж Центрального та Західного. Її рівень у містах Півдня та Сходу, хоча й збільшився на 7,21 %, із 53,94 % у 1989 р. до 61,15 %, істотно поступався Заходу та Центру – 88,44 % (табл. 1, 2).

Відрізнявся також і рівень частки українців серед населення окремих міст, насамперед міст обласного підпорядкування. У 2001 р. в Україні нараховувалося 175 міст обласного підпорядкування, а також Київ та Севастополь, які мають спеціальний статус. Українці становили абсолютну більшість серед усього населення в 148-ми містах (83,62 % загального числа міст обласного підпорядкування), у тому числі їхня частка в 44-х містах 13-ти областей перевищувала 90 %. Зокрема, в усіх містах обласного підпорядкування чотирьох західних областей: Волинської – Луцьку (92,52 % у 2001 р. та 85,98 % у 1989 р.), Ковелі, Володимирі-Волинському, Нововолинську (92–95 %); Івано-Франківській – Івано-Франківську (92,25 % у 2001 р. та 80,38 % у 1989 р.), Яремчі (98,53 % – найвищий показник серед усіх міст України), Болехові, Калуші, Коломиї (92–98 %); Рівненській – Рівному (91,56 % у 2001 р. та 84,21 % у 1989 р.), Дубно, Острозі, Кузнецовську (91–95 %); Тернопільській – Тернополі (найбільший рівень серед усіх обласних центрів України – 94,07 % у 2001 р. та 91,21 % у 1989 р.), а також у всіх містах обласного підпорядкування Львівської області, за винятком Львова, зокрема, в Новому Роздолі, Бориславі, Моршині, Дрогобичі,

Самборі, Трускавці, Червонограді, Стрию (92–96 %) (табл. 2). Отже, частка українців серед населення перевищувала 90 % у 22-х із 30-ти міст *Західної України*, у тому числі в чотирьох обласних центрах. Визначальною ознакою урбаністичного середовища Галичини та Волині є етнічна однорідність населення.

Також понад 90 % загальної чисельності населення складали українці в 22-х містах (із 53-х) у *Центральній Україні*. У чотирьох містах обласного підпорядкування Вінницької області: Хмільнику, Козятині, Могилеві-Подільському та Жмеринці (91–95 %); чотирьох містах Київської: Переяславі-Хмельницькому, Ржищеві, Березані та Фастові (90–95 %); трьох містах Сумської: Ромнах, Лебедині, Глухові (90–93 %); чотирьох містах Хмельницької: Кам'янці-Подільському, Шепетівці, Славуті (90–91 %); трьох містах Черкаської: Умані, Ватутіному, Золотоноші (91–92 %); двох містах Чернігівської: Прилуках та Ніжині (90–92 %); а також у Малині (93,23 %) Житомирської та Лубнах (90,78 %) Полтавської (табл. 2). Усі без винятку міста, в яких українці становили більше 90 % серед усього населення, розташовані в західних та центральних областях. Отже, у невеликих містах центральних областей, як і західних, спостерігалася етнічна однорідність населення, тобто абсолютне домінування за чисельністю українців.

У 46-ти містах 19-ти областей, у тому числі в десяти обласних центрах, частка українців перевищувала 80 %: у Києві (82,23 % у 2001 р. та 72,45 % у 1989 р.); Чернігові (86,27 % у 2001 р. та 80,15 % у 1989 р.) Чернігівської; Вінниці (87,22 % у 2001 р. та 77,40 % у 1989 р.), Ладизині Вінницької; Житомирі (82,92 % у 2001 р. та 71,76 % у 1989 р.), Коростені, Новограді-Волинському, Бердичеві Житомирської; Борисполі, Ірпені, Василькові, Білій Церкві, Броварах Київської; Кіровограді (85,84 % у 2001 р. та 76,93 % у 1989 р.), Олександрії, Знамянці, Світловодську Кіровоградської; Полтаві (87,73 % у 2001 р. та 79,78 % у 1989 р.), Миргороді, Кременчуці Полтавської; Сумах (84,50 % у 2001 р. та 79,38 % у 2001 р.), Конотопі, Охтирці, Шостці Сумської; Хмельницькому (88,35 % у 2001 р. та 78,95 % у 1989 р.), Нетішині Хмельницької; Черкасах (83,30 % у 2001 р. та 76,39 % у 1989 р.), Смілі, Каневі Черкаської; Вільногірську, Синельниковому, Новомосковську, Дніпродзержинську Дніпропетровської; Токмаці Запорізької; Воскресенську та Первомайську Миколаївської; Котовську Одеської; Каховці Херсонської; Люботині, Ізюмі та Куп'янську Харківської; Красному Лимані Донецької (84,33 % – найвищий показник серед усіх міст області); а також у Львові (88,12 % у 2001 р. та 79,13 % у 1989 р.) Львівської; Хусті Закарпатської; Новодністровську Чернівецької (табл. 2).

Отже, у 23-х областях розташовані міста, де частка українців перевищувала 80 %, у т. ч. в столиці та 12-ти обласних центрах. Лише в Криму та Луганщині не було жодного міста обласного підпорядкування, де б частка українців серед усього населення виявилася більшою за 80 % (табл. 2).

Ще в 20-ти містах, переважно в південних та східних областях, у т. ч. в шести обласних центрах, частка українців перевищувала 70 %: у Запоріжжі (70,64 % у 2001 р. та 61,31 % у 1989 р.); Дніпропетровську (72,32 % у 2001 р. та 62,51 % у 1989 р.); Жовтих Водах, Кривому Розі, Марганці, Орджонікідзе, Павлограді, Нікополі Дніпропетровської; Миколаєві (72,68 % у 2001 р. та 63,21 % у 1989 р.), Очакові, Південноукраїнську Миколаївської; Херсоні (75,70 % у 2001 р. та 66,00 % у 1989 р.) та Каховці Херсонської; Лозовій Харківської; Красноармійську, Слов'янську та Добропіллі Донецької; Комсомольську Полтав-

ської; Чернівцях (79,86 % у 2001 р. та 66,54 % у 1989 р.); Ужгороді (77,83 % у 2001 р. та 69,81 % у 1989 р.) та Мукачевому Закарпатської (табл. 2).

Серед усього населення 24-х міст, у тому числі в двох обласних центрах, частка українців перевищувала 60 %. І лише одне з них – Славутич розташоване в Київській області, інші – на Сході та Півдні: у Донецькій – Краматорськ, Артемівськ, Ясинувата, Докучаєвськ, Дебальцеве, Дружківка, Димитров, Авдіївка, Вугледар, Селідове, Новогродівка; Луганській – Лисичанськ, Рубіжне, Первомайськ, Ровеньки, Северодонецьк; Одеській – Одеса (61,66 % у 2001 р. та 48,88 % у 1989 р.), Теплодар, Іллічівськ, Південне, Білгород-Дністровський; Першотравневськ у Дніпропетровській та Харків (60,99 % у 2001 р. та 50,38 % у 1989 р.) (табл. 2).

Ще в 14-ти містах східних та південних областей рівень частки українців був вищим за 50 %: у Дзержинську, Костянтинівці, Шахтарську, Кіровському, Харцизьку, Горлівці та Торезі (Донецької); Кіровську, Брянці та Алчевську (Луганської); Енергодарі, Бердянську та Мелітополі (Запорізької), Первомайську та Чугуєві (Харківської). Крім того, ще в шести містах: Харцизьку, Сніжному, Жданівці та Маріуполі (Донецької), Чопі (Закарпатської) українці становили відносну більшість серед населення. У Луганську в 2001 р. українці також склали відносну більшість – 49,55 %, хоча ще в 1989 р. вони були в меншості – 41,85 % (табл. 2).

Українці опинилися в меншості серед усього населення в 23-х містах чотирьох областей та Криму (13,00 % загального числа міст): в Ізмаїлі Одеської; Тернівці Дніпропетровської; Береговому Закарпатської; Севастополі (22,38 %); 11-ти містах АР Крим: Сімферополі (20,75 %), Красноперекіпську, Армянську, Ялті, Джанкої, Саках, Євпаторії, Алушті, Феодосії, Судаку, Керчі; п'яти містах Луганської: Красному Лучі, Стаханові, Свердловську, Краснодоні та Антрациті (серед населення Антрацитівської міської ради українці склали відносну більшість); трьох містах Донецької: Макіївці, Єнакієвому та Донецьку (табл. 2).

Таким чином, за 1989–2001 рр. спостерігалось зростання частки українців серед міського населення в усіх без винятку регіонах та областях України. Однак, рівень цієї частки серед міського населення продовжував залишатися нижчим, ніж серед сільського. Найвищим він залишав-

ся серед міського населення в західних та центральних областях, а також у невеликих містах східних та південних областей. Нижчим рівень частки українців був серед населення великих міст півдня та сходу, насамперед у Донбасі. Однак великі міста розташовані в оточенні переважно українських за етнічним складом населення сільських округ. І лише в містах Криму українці поступаються за чисельністю росіянам. Але в сільських районах АР Крим рівень частки українців вищий, ніж у містах.

1. *Борисенко В. К.* Етнічний склад населення України / В. К. Борисенко // Українська етнологія / За ред. В. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – С. 60–69. 2. *Дністрянський М. С.* Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / М. С. Дністрянський. – Львів: Літопис, 2006. – 490 с. 3. *Євтух В. Б.* Етнічнонаціональна структура українського суспільства: довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трошинський, К. Ю. Галушко, К. О. Чернова. – К.: Наукова думка, 2004. – 344 с. 4. *Заставний Ф. Д.* Географія України / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1994. – 472 с. 5. *Зінч В. Т.* Сучасні етнодемографічні процеси в Україні / В. Т. Зінч. – К.: РВПС України НАН України, 2004. – 67 с. 6. *Капелюшний В. П.* Історичні та етнічні основи розвитку української нації у XX – на початку XXI ст. / В. П. Капелюшний // Українська етнологія / За ред. В. Борисенко. – К.: Либідь, 2007. – С. 27–43. 7. *Котигоренко В. О.* Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – К.: Світосгляд, 2004. – 726 с. 8. *Крисаченко В. С.* Динаміка населення: популяційні, етнічні та глобальні виміри / В. С. Крисаченко. – К.: НІСД, 2005. – 368 с. 9. *Майборода О. М.* Етнополітична ситуація в Україні: регіональний вимір / О. М. Майборода // Сприяння поширенню толерантності в поліетнічному суспільстві. – К.: Фонд «Європа XXI», 2002. – С. 9–40. 10. *Масенко Л. Т.* Мова і суспільство: постколоніальний вимір / Л. Т. Масенко. – К.: Вид. дім «КМА», 2004. – 163 с. 11. *Наулко В. І.* Хто і відколи живе в Україні / В. І. Наулко. – К.: Гол. спец. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с. 12. Національний склад населення України та його мовні ознаки. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року / О. Г. Осауленко (ред.) – К.: Держкомстат України, 2003. – 246 с.; Архів Держкомстату України. 13. Національний склад населення України. Частина I (за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року). – К.: ООП ГВЦ Мінстат. України, 1991. – 219 с. 14. Національний склад населення України. Частина II. (по Кримській АРСР та областях) за даними Всесоюзного перепису населення 1989 року. – К.: ООП ГВЦ Мінстат. України, 1992. – 509 с. 15. *Огульчанський Ю. А.* Етнічна структура українського суспільства: уявні та дійсні проблеми / Ю. А. Огульчанський. – К.: Вид. дім «КМА», 2006. – 68 с. 16. *Поєрїбний А. Г.* Світовий мовний досвід та українські реалії / А. Г. Поєрїбний. – К.: Медобори, 2003. – 72 с. 17. *Романцов В. О.* Український етнос: на одвічних землях / В. О. Романцов. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2004. – 200 с. 18. *Рудницька Т. М.* Етнічні спільноти України: тенденції соціальних змін / Т. М. Рудницька. – К.: Ін-т соціології НАН України, 1998. – 170 с. 19. *Ткаченко О. Б.* Українська мова і мовне життя світу / О. Б. Ткаченко. – К.: Спалах, 2004. – 272 с.

Маргарита Шостак

Етнокультурні процеси в Київській Русі у дослідженнях сучасних українських вчених

В статті аналізуються різні концептуальні бачення етнокультурних процесів на теренах Київської Русі. Автор доводить, що не можна плутати поняття «давньоруська державність» і «давньоруська народність», що будь-які спроби підтвердити споконвічну «єдність» російського народу з українським, не мають під собою наукового підґрунтя.

The different conceptual views of ethno-cultural processes on the territory of Kyivean Rus' are analyzed in the article. the author argues that you can not confuse the concept of «Old State» and «Old nationality» that any attempt to confirm the primordial unity of the Russian people with Ukrainian, have no scientific basis.

Київська Русь – могутнє політичне об'єднання, одне з найбільш розвинених і економічно процвітаючих суспільств тогочасної Європи. Але вже понад кілька століть точаться дискусії щодо питання, за яких умов і ким була створена ця східнослов'янська держава.

У XVIII ст. ряд німецьких учених, зокрема Готліб Байєр, Герхард Міллер та Август-Людвіг Шльоцер, які в цей час працювали у Петербурзькій АН, розвинули так звану нор-

манську теорію. В ній доводилося, що Київську Русь заснували варяги, відомі на Заході як вікінги або нормани.

Підкреслювання важливості германських впливів та натяки на нездатність слов'ян створити власну державу викликали обурення російського вченого XVIII ст. Михайла Ломоносова, який доводив першочергову роль слов'ян у створенні Київської Русі. Твердження М. Ломоносова дістали назву антинорманської концепції та поклали початок суперечкам, які тривають і до сьогодні.